

Νοέμβρης '73 - Νοέμβρης '74: Οι 12 μήνες που δεν άλλαξαν τον κόσμο

του Ιού

Η μνήμη του Πολυτεχνείου σημαδεύεται από δυο ήττες. Την ήττα και τη συντριβή του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος το 1973 και την ήττα της μεταδικτατορικής Αριστεράς στις εκλογές του 1974.

Παρά την πλούσια – κυρίως δημοσιογραφική ή βιοματική- βιβλιογραφία που έχει συγκεντρωθεί επί δεκαετίες για την εξέγερση του Πολυτεχνείου, μπορεί κανείς βάσιμα να υποστηρίξει ότι τα γεγονότα του 1973 εξακολουθούν να κρύβουν κάποιο μυστήριο και σίγουρα προκαλούν το ενδιαφέρον των νέων που με διάφορους τρόπους μπαίνουν στους κοινωνικούς αγώνες και ανακαλύπτουν στη δική τους πραγματικότητα κάτι από τα υπολείμματα του πυκνού εκείνου Νοέμβρη.

Δύο από τα ερωτήματα που επανέρχονται κάθε χρόνο στις επετειακές συζητήσεις γύρω από το Πολυτεχνείο του '73 είναι απ' τη μια ο πολιτικός χαρακτήρας της εξέγερσης (ποιοί την προκάλεσαν, ποιοί μετείχαν, ποια ήταν τα πολιτικά της αποτελέσματα) και από την άλλη η πραγματική εικόνα των 60 εκείνων ωρών που επανέφεραν στη χώρα μας το ξεχασμένο αίτημα της δημοκρατίας, της λαϊκής κυριαρχίας και της κοινωνικής ανατροπής.

Λίγο ενδιαφέρει μετά από τόσα χρόνια η δικαίωση ατόμων, πολιτικών ομάδων ή ακόμα και θεωρητικών κατασκευών. Η πολιτική εκμετάλλευση της υπόθεσης έχει εξαντληθεί και η προσωπική εξαργύρωση της συμμετοχής είναι πλέον μουσειακού τύπου. Το ίδιο όμως το γεγονός δεν βολεύεται στα όρια των ιστορικών αναγνωσμάτων. Οι σημερινοί φοιτητές και μαθητές αναζητούν το νήμα εκείνων των γεγονότων, όπως όσοι μετείχαν στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα έψαχναν την ιστορία της εθνικής αντίστασης και του εμφυλίου. Αλλά το σημαντικό είναι να συγκροτήσουν οι ίδιοι μια προσωπική άποψη γι' αυτά τα γεγονότα.

Με δεδομένο ότι έχουν ειπωθεί περίπου τα πάντα για το ίδιο το τρίήμερο της εξέγερσης και όσα προηγήθηκαν με την απόπειρα φιλελευθεροποίησης του χουντικού καθεστώτος, θεωρούμε εξαιρετικά ενδιαφέρον και σχετικά αγνοημένο το χρονικό διάστημα που ακολούθησε. Και όμως. Οσα διαδραματίστηκαν τους δώδεκα μήνες μετά την εξέγερση αποτελούν τον πιο σίγουρο οδηγό για την κατανόηση της πολιτικής σημασίας της πέρα από τις υπερβολές και τις μυθοποιήσεις. Χωρίζουμε αυτούς τους δώδεκα μήνες στα δύο. Από το Νοέμβρη του '73 μέχρι τη μεταπολίτευση, στα τέλη του Ιούλη του '74, και από κει έως την πρώτη επέτειο, το Νοέμβρη του '74. Η περιγραφή της πρώτης περιόδου θα μας δώσει απαντήσεις για το χαρακτήρα της εξέγερσης, για το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα και τις οργανώσεις που δρούσαν εκείνη την περίοδο.

Η ανάλυση της δεύτερης περιόδου θα μας αποκαλύψει κάτι πολύ σημαντικό: ότι η εικόνα που έχουμε για το Πολυτεχνείο όλα αυτά τα χρόνια είναι σε μεγάλο βαθμό κατασκευή της μεταπολίτευσης.

Οχτώ μήνες χούντας

Αμέσως μετά την αιματηρή καταστολή της εξέγερσης εξαπολύθηκε από τη χούντα του Παπαδόπουλου κύμα συλλήψεων με στόχο τους πρωταγωνιστές της εξέγερσης που είχαν

διαφύγει το βράδυ των τανκς. Η καταστολή εντάθηκε μετά την ανατροπή του Παπαδόπουλου και την ανάδειξη του διοικητή της ΕΣΑ σε νέο ισχυρό άνδρα του καθεστώτος στις 25 Νοεμβρίου. Η σφαγή στο Πολυτεχνείο και όσα ακολούθησαν διέλυσαν απολύτως το κίνημα στα Πανεπιστήμια, το οποίο είχε συγκροτηθεί διευρύνοντας διαρκώς τα όρια της χουντικής νομιμότητας και εκμεταλλευόμενο την απόπειρα φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος.

Όσα στελέχη του φοιτητικού κινήματος διέφυγαν το πρώτο κύμα καταστολής υποχρεώθηκαν να βγουν στην παρανομία. Αλλά ποια παρανομία; Οι συνωμοτικοί μηχανισμοί ήταν ανύπαρκτοι. Ακόμα και οι πολιτικές οργανώσεις της νεολαίας που είχαν επανασυγκροτηθεί μετά το 1972, παρασυρμένες από τους μαζικούς αγώνες που ακολούθησαν, είχαν στην ουσία παραμερίσει τους συνωμοτικούς μηχανισμούς, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των στελεχών τους ταυτίζονταν με τους γνωστούς συνδικαλιστές των σχολών, ήταν δηλαδή εύκολος στόχος για τους μηχανισμούς καταστολής.

Καμιά μαζική εκδήλωση δεν έγινε δυνατόν να οργανωθεί σ' αυτό το διάστημα, παρά τις προσπάθειες κάποιων μικρών οργανώσεων που υποτιμούσαν την πραγματική έκταση της συντριβής που είχε υποστεί το φοιτητικό κίνημα. Πιο χαρακτηριστική, η απόπειρα του ΕΚΚΕ και της ΑΑΣΠΕ να καλέσει σε «παλλαϊκές συγκεντρώσεις» ένα μήνα μετά την εξέγερση: «Τη Δευτέρα κλείνει μήνας από το ματοκύλισμα του Πολυτεχνείου», διαβάζουμε σε προκήρυξη του ΕΚΚΕ. «Οι νέοι υπηρέτες των Αμερικάνων τρέμουν τις εκδηλώσεις που ετοιμάζει ο λαός. Γι' αυτό προσπαθούν με την τρομοκρατία και την προβοκάτσια να σπείρουν τη σύγχυση και να ματαιώσουν τη λαϊκή κινητοποίηση. Όμως η παλλαϊκή κινητοποίηση θα γίνει! Να κατέβουμε όλοι τη Δευτέρα στο κέντρο της Αθήνας. Να σχηματίσουμε παντού διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις».

Βέβαια καμιά παλλαϊκή κινητοποίηση δεν έγινε. Ο μόνος που κινητοποιήθηκε ήταν η αστυνομία της χούντας που φρόντισε με την έντονη παρουσία της να αποκλείσει κάθε ενδεχόμενο, ακόμα και μικρής συγκέντρωσης. Εκτός τόπου και χρόνου ήταν και το σύνθημα της «μαζικής και ενεργητικής αποχής» στα Πανεπιστήμια, τη στιγμή που τα πιο ενεργά στελέχη του κινήματος βρίσκονταν στην Ασφάλεια, το ΕΑΤ-ΕΣΑ ή στα αυτοσχέδια κρησφύγετά τους.

Με λίγα λόγια η περίοδος μέχρι τη μεταπολίτευση χαρακτηρίζεται από την απόλυτη αδυναμία ανασυγκρότησης του φοιτητικού κινήματος, το οποίο βρέθηκε στην ανάγκη να ξεκινάει από το μηδέν και όχι απλά αποκεφαλισμένο, αλλά αποδεκατισμένο. Είναι πολύ χαρακτηριστική η προσωπική κρίση που περιγράφει ότι ένωσε ο Δημήτρης Χατζησωκράτης εκείνη την περίοδο της πλήρους απομόνωσης και η αναζήτηση για νέες μορφές πάλης «πολύ δυναμικότερες», παρόμοιες με εκείνες που είχαν χρησιμοποιηθεί τα πρώτα χρόνια της αντίστασης.

Από την πλευρά της η χούντα συνέχιζε την τρομοκρατία με στόχο πλέον τις οργανώσεις της Αριστεράς. Στις 19.2.74 η Αστυνομία ανακοίνωσε την εξάρθρωση του μηχανισμού του ΚΚΕ με 32 συλλήψεις, το Μάρτιο είχε σειρά το ΕΚΚΕ (34 συλλήψεις), η ΕΔΕ (15 συλλήψεις) και διάσπαρτα μέλη άλλων ομάδων.

Για το τελευταίο αυτό οχτάμηνο της δικτατορίας ισχύει η παρατήρηση του Βασίλη Παναγιωτόπουλου, ότι δηλαδή είναι «η λιγότερο διαφανής και λιγότερο μελετημένη περίοδος της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας» (Ελευθεροτυπία, 17.11.93). Στο ίδιο κείμενο ο ιστορικός διατυπώνει την εκτίμηση -που συμεριζόμαστε- ότι, όσο είναι παρανόηση να

αποδίδουμε τη δεύτερη φάση και τη διαιώνιση της δικτατορίας σε έμμεση αρνητική επίπτωση της εξέγερσης, άλλο τόσο δεν ισχύει και ότι η πτώση της δικτατορίας μπορεί να αποδοθεί έμμεσα ή άμεσα στο Πολυτεχνείο.

Σε όλο αυτό το οκτάμηνο διάστημα κάθε δημόσια συζήτηση περί Πολυτεχνείου είναι φυσικά απαγορευμένη. Οι μόνες εικόνες που εντυπώνονται σε όσους δεν το έζησαν είναι η σκηνοθετημένη παρουσίαση των καταστροφών από τον υπουργό προπαγάνδας του Μαρκεζίνη, τον Σπύρο Ζουρνατζή (18.11.73), και η άθλια τηλεοπτική ανάκριση κρατούμενων φοιτητών από τον Μαστοράκη, μέσα στο ΚΕΒΟΠ (24.11.73).

Τέσσερις μήνες δημοκρατίας

Από τις πρώτες μέρες της μεταπολίτευσης άρχισε να γίνεται αναφορά στη «θυσία» του Πολυτεχνείου και τον «ηρωισμό» των παιδιών. Λες και μια ολόκληρη κοινωνία ανακάλυπτε ξαφνικά ένα κοινό μυστικό. Σιγά σιγά άρχισαν και τα σχετικά δημοσιεύματα. Οι εφημερίδες της Αριστεράς δεν έβγαιναν ακόμα. Τα πρώτα αφιερώματα συναντάμε στην «Χριστιανική» του Νίκου Ψαρουδάκη (Νίκου Καστρινού «Εδώ Πολυτεχνείο», 3.8.74) και στα "Νέα" (Μηνά Παπάζογλου, "Χρονικό", 5-6.8.74). Λίγες μέρες αργότερα αρχίζει σε συνέχειες και το αφήγημα της Κωστούλας Μητροπούλου «Το χρονικό των τριών ημερών» (Το Βήμα, 11-15.8.74).

Αλλά οι πρώτοι που έσπευσαν να εκλαϊκεύσουν όπως εκείνοι νόμιζαν το «μήνυμα» του Πολυτεχνείου δεν ήταν άλλοι από τους επιθεωρησιογράφους! Κάνοντας απολογισμό της θατρικής σεζόν η Σούλα Αλεξανδροπούλου («Καθημερινή», 19.9.74) περιγράφει πώς «αμέσως μετά τις 23 Ιουλίου οι τίτλοι των επιθεωρήσεων αλλάζουν, γίνονται πιο επίκαιροι και προκλητικοί, ενώ τα περισσότερα από τα νούμερα παραμένουν ίδια με 'ελεύθερες προσθήκες' από τους ηθοποιούς. Οι πρώτες έντονες αντιδράσεις κριτικών και κοινού για την ασύστολη εκμετάλλευση του θέματος Πολυτεχνείο δημιουργούν μια μικρή κάμψη. Πλην όμως προσωρινή».

Υποχρεώθηκαν, πράγματι, ήδη από τις 7 Αυγούστου φοιτητές του ΕΜΠ να καταγγείλουν τις επιθεωρήσεις αυτές: «Στιγματίζουμε την εκμετάλλευση της ιερότερης στιγμής του επτάχρονου αγώνα του λαού μας που είναι και μια από τις μεγαλύτερες στιγμές της νεότερης ιστορίας μας. Εννοούμε φυσικά το Πολυτεχνείο. Δεν είναι δυνατόν να το ανεχτούμε». Η πρώτη, δηλαδή, μαζική ενημέρωση για την εξέγερση συνδέεται μ' αυτή τη θεατρική τυμβωρυχία και τα χιουμοριστικά σκετσάκια για τα βασανιστήρια, την ΕΣΑ και τη Γυάρο.

Για να αντιληφθεί κανείς τις συνθήκες της εποχής σημειώνουμε ότι δεν ήταν καθόλου αυτονόητο ότι η ανασφαλής ακόμα μεταπολιτευτική κυβέρνηση είχε διάθεση να ασχοληθεί με τη σφαγή. Στις 28.8.74 το υπουργείο Δημόσιας Τάξης έσπευσε να διαψεύσει ότι διενεργείται έρευνα για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου: «Εις αθηναϊκάς εφημερίδας της σήμερον αναγράφεται ότι διετάχθη υφ' ημών έρευνα προς διακρίβωσιν των συνθηκών, υφ' ας διεδραματίσθησαν τα γεγονότα της 16-17 Νοεμβρίου 1973. Τούτο δεν είναι αληθές και ουδεμία τοιαύτη διαταγή εξεδόθη». Και για να μη μείνει καμιά αμφιβολία για τις προθέσεις της κυβέρνησης, ο υπουργός παρά τω πρωθυπουργώ Γεώργιος Ράλλης χαρακτήρισε «ανεύθυνες φήμες» ότι «θα καταλογισθούν ευθύνη διά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου» και απέδωσε στις εφημερίδες «συναγωνισμό προς ανάξισιν πληγών του προσφάτου παρελθόντος» και «διά λόγους εντυπωσιασμού του αναγνωστικού κοινού αναρρίπισις παθών και ανησυχιών».

Δεν πέρασε ούτε μια βδομάδα και η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να αναδιπλωθεί. Στις 5 Σεπτεμβρίου ανατέθηκε στον εισαγγελέα Δημήτριο Τσεβά η προανάκριση για την υπόθεση του Πολυτεχνείου. Μάλιστα στις 10.9.74 επισκέφτηκαν συμβολικά το Πολυτεχνείο τρεις υπουργοί της κυβέρνησης για να "προσκυνήσουν" το χώρο. Ανήκαν όμως και οι τρεις στην σοσιαλδημοκρατική πτέρυγα της κυβέρνησης Καραμανλή (Μαγκάκης, Τσάτσος, Αλαβάνος). Στις 11.9.74 διενέργησε αυτοψία στο Πολυτεχνείο ο ίδιος ο εισαγγελέας Τσεβάς.

Ακόμα και η κλασική εικόνα με το τανκ να ρίχνει την πόρτα του Πολυτεχνείου δεν ήταν γνωστή εκείνη την περίοδο και, μάλιστα, δεν ήταν καθόλου αυτονόητο ότι θα 'πρεπε να μεταδοθεί από την κρατική τηλεόραση. Υπήρχαν κάποιες σχετικές φωτογραφίες (όπως αυτή που δημοσιεύτηκε στο εξώφυλλο του περιοδικού «Επίκαιρα» στις 8.8.74), αλλά η ταινία της ολλανδικής τηλεόρασης άργησε πολύ να κυκλοφορήσει ελεύθερα για το ελληνικό κοινό. Κάποια στιγμιότυπα δημοσίευσε ο «Ταχυδρόμος», με το χαρακτηριστικό πρωτοσέλιδο «Στα χέρια μας το φιλμ του Πολυτεχνείου» (5.9.74). Όπως αναφέρει το «Βήμα» στις 15.9, «η ταινία της ολλανδικής τηλεόρασης προβάλλεται συχνότατα αυτόν τον καιρό στην Αθήνα, στο σπίτι του πρώην βουλευτού της Ε.Κ. κ. Ι.Κουτσοχέρα». Από τις αρχές Οκτωβρίου άρχισε η ταινία να παίζεται και στο Πολυτεχνείο, στο πλαίσιο της έκθεσης με ντοκουμέντα και έργα τέχνης εμπνευσμένα από την εξέγερση. Μετά από πολλές περιπέτειες ανακοινώθηκε ότι η ταινία θα προβληθεί το Σάββατο 26.10 από την κρατική τηλεόραση. Την τελευταία στιγμή, όμως, η προβολή ματαιώθηκε για «τεχνικούς λόγους», ενώ ο γενικός διευθυντής της ΕΙΡΤ Δημήτρης Χορν «σε ερώτηση σχετικά με την τύχη της ταινίας, που σημειωτέον έχει προβληθεί εδώ και καιρό σε χώρες του εξωτερικού, τόνισε ότι, όπως ελπίζει, θα μπορέσει να διευκρινίσει το θέμα αυτό εντός της εβδομάδος» ("Το Βήμα", 29.10.74). Την επομένη, η ίδια εφημερίδα αποκαλύπτει ότι «η απαγόρευση της ταινίας προήλθε από την κυβέρνηση, με την αιτιολογία της πιθανότητας να προκληθούν ταραχές και δυσάρεστο κλίμα κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου».

Για να καλύψει τη σκανδαλώδη απαγόρευση, η κυβέρνηση έβαλε μπροστά τη γενική διεύθυνση της ΕΙΡΤ, η οποία με μακροσκελή ανακοίνωση υποστήριξε ότι «απόκτησε το ολλανδικό φιλμ με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου στις 22 Οκτωβρίου. Αμέσως η Διεύθυνση πήρε την απόφαση να το παρουσιάσει και ανήγγειλε την προβολή για τις 26 Οκτωβρίου. [...] Το ΕΙΡΤ ήλθε σε συνεννόηση με το αρμόδιο υπουργείο και απεφασίσθη να αναβληθεί η προβολή για να γίνει σχετική επεξεργασία με ελληνικούς υποτίτλους ώστε και κατανοητό από όλους να είναι το φιλμ και να διατηρηθεί η αυθεντικότητά του. Αυτός είναι ο μοναδικός λόγος της αναβολής».

Φυσικά δεν πείστηκαν παρά όσοι ήθελαν να πειστούν. Η ταινία παίχτηκε τελικά την Κυριακή 3 Νοεμβρίου, στο μέσο της προεκλογικής περιόδου, χωρίς βέβαια να προκληθούν «ταραχές» που φοβόταν η κυβέρνηση. Ενδεικτικό για το κλίμα της εποχής και την καχυποψία με την οποία αντιμετωπιζόταν κάθε σχετική πρωτοβουλία, είναι το γεγονός ότι το ΕΙΡΤ υποχρεώθηκε να καλέσει στο στούντιό του τον ανταποκριτή της ολλανδικής τηλεόρασης Α. Κουράντ, στον οποίο οφείλεται το ιστορικό αυτό ντοκουμέντο, για να επιβεβαιώσει ότι η κόπια που μεταδόθηκε ήταν πανομοιότυπη με τη δική του! Το «Βήμα», μάλιστα, φιλοξένησε σχετική επιβεβαίωση και του Κώστα Σημίτη, ο οποίος είχε δει την ταινία προ μηνών στο Σύνδεσμο Ελλήνων Φοιτητών του Πανεπιστημίου Γκίσεν της Δυτικής Γερμανίας όπου δίδασκε (6.11.74). Ο κ. Κουράντ ξεκαθάρισε πάντως ότι δεν είχε δώσει στην ΕΙΡΤ τη δεύτερη ταινία του που κάλυπτε όλα τα γεγονότα μετά την εισβολή των τανκς και συγκεκριμένα την αιματηρή καταστολή των συγκεντρώσεων και τις συλλήψεις το Σάββατο, την Κυριακή και τη Δευτέρα (17-19.11.73).

Η πολιτική κίνηση που επρόκειτο να σφραγίσει την ιστορική ανάμνηση των γεγονότων του Πολυτεχνείου ήταν η επιλογή του Καραμανλή να διεξαγάγει τις εκλογές κατά την πρώτη επέτειο της εξέγερσης. Κύκλοι της Νέας Δημοκρατίας ανέφεραν στις 30.9 ότι η πιθανότερη ημερομηνία για τις εκλογές είναι η 10η Νοεμβρίου. Δυο μέρες αργότερα, το υπουργικό συμβούλιο ανακοίνωσε ότι τελικά επιλέχθηκε η 17η Νοεμβρίου. Ως δικαιολογία προβλήθηκε ότι η παράταση αυτή δόθηκε για να έχει λίγο περισσότερο χρόνο στη διάθεσή του ο Γεώργιος Μαύρος, αρχηγός της Ένωσης Κέντρου, ο οποίος με την ιδιότητα του υπουργού Εξωτερικών είχε υποχρεωθεί να λείπει για μεγάλο χρονικό διάστημα από τη χώρα. Πάντως σύσσωμη η αντιπολίτευση ζητούσε μετάθεση του χρόνου των εκλογών για αργότερα, έτσι ώστε να μπορέσει να συγκροτηθεί καλύτερα.

Τη σύνδεση της επετείου με τις εκλογές διατυπώνει για πρώτη φορά η ΟΝΝΕΔ, απαντώντας στην «ανεδαφική επιχειρηματολογία διά της οποίας επιχειρείται η ματαίωση των εκλογών». Μεταξύ άλλων αναφέρει ότι «οι ελεύθερες εκλογές της 17ης Νοεμβρίου είναι το καλύτερο μνημόσυνο για τα παιδιά που αγωνίσθηκαν και έπεσαν στο Πολυτεχνείο, γιατί αποτελούν την πανηγυρική επιβεβαίωση της νίκης της των δημοκρατικών δυνάμεων και της παγίωσης των ελευθέρων δημοκρατικών θεσμών της χώρας» (15.10.74).

Ο ίδιος ο Καραμανλής, όπως αναλύουμε σε διπλανή στήλη, ήταν ο μόνος παλαιός πολιτικός που κράτησε στάση απόλυτης αδιαφορίας κατά τη διάρκεια των γεγονότων. Όμως η κίνησή του να ταυτίσει τις πρώτες εκλογές της μεταπολίτευσης με την πρώτη επέτειο του Πολυτεχνείου είχε εξαιρετικά σημαντικές πολιτικές συνέπειες.

Από τη μια μεριά οδήγησε σε οριστική ρήξη στο εσωτερικό του φοιτητικού κινήματος μεταξύ των εκπροσώπων της παραδοσιακής Αριστεράς (κυρίως του Ρήγα Φεραίου και της Αντί-ΕΦΕΕ) και των υπεραριστερών ριζοσπαστικών ομάδων. Οι πρώτοι δέχτηκαν την επιλογή της κυβέρνησης και αποφάσισαν να οργανωθεί ο εορτασμός την πρώτη Κυριακή μετά τις εκλογές (24.11), ενώ οι άλλοι προχώρησαν σε μια εντυπωσιακή επίδειξη δύναμης, συγκεντρώνοντας δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές σε πορεία προς την Καισαριανή την Παρασκευή, 15.11.

Από την άλλη, η κίνηση του Καραμανλή επέτρεψε στους υποστηρικτές του να εμφανιστούν ότι τιμούν τους «ήρωες» του Πολυτεχνείου, χωρίς να ταυτίζονται βέβαια με το περιεχόμενο της δράσης των εξεγερμένων του 1973.

Αλλά το σημαντικότερο ήταν ότι ο Καραμανλής σημάδεψε μ' αυτό τον τρόπο την εικόνα για το Πολυτεχνείο που διαμορφωνόταν τότε από τα μέσα ενημέρωσης και τις πολιτικές δυνάμεις. Κατά το τριήμερο του επίσημου γιορτασμού (22-24.11) κορυφώθηκε η καθημερινή προσέλευση χιλιάδων πολιτών στο Πολυτεχνείο κυρίως με τη μορφή πολιτικού μνημόσυνου για τους νεκρούς, την κατάθεση λουλουδιών και μικρών σημειωμάτων στα κάγκελα. Αυτή ήταν και η πρώτη επαφή των περισσότερων Αθηναίων με την ιστορία της εξέγερσης. Και την Κυριακή το απόγευμα πραγματοποιήθηκε η περίφημη πορεία του ενός εκατομμυρίου προς το ΕΑΤ-ΕΣΑ και την Αμερικανική πρεσβεία. Η μαζικότητα αλλά και τα συνθήματα της πορείας (ιδίως το αυτοκριτικό αλλά και αυτοκτονικό «λαέ ντροπή σου για την εκλογή σου») ήταν βαθιά επηρεασμένα από τον εκλογικό θρίαμβο του Καραμανλή, η διαδήλωση πήρε δηλαδή τη μορφή μιας άτυπης αντιπολιτευτικής διαμαρτυρίας.

Όμως ταυτόχρονα αυτή η μαζική προσέλευση έδωσε και έναν πανεθνικό χαρακτήρα στην εκδήλωση, την οποία επισφράγισε το σύνολο του Τύπου, με την μοναδική εξαίρεση του χουντικού "Ελεύθερου Κόσμου". Αλλά μ' αυτό τον τρόπο μεταλλάχθηκε η ίδια η ανάμνηση

του γεγονότος. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, από τότε επικράτησε η πλανημένη εικόνα ενός παλλαϊκού ξεσπάσματος που οδηγήθηκε στη σφαγή. Λέγοντας «Πολυτεχνείο», στη σκέψη των πολλών έρχεται από τότε η εικόνα του ενός εκατομμυρίου του 1974 και όχι των δεκάδων χιλιάδων του 1973. Από τότε θεωρήθηκε η εξέγερση ηρωικό ξέσπασμα του έθνους και απογυμνώθηκε από τον αριστερό και επαναστατικό της χαρακτήρα. «Κανείς δεν νομιμοποιείται να μονοπωλήσει ή να οικειοποιηθεί το μεγάλο γεγονός», έγραφε το "Βήμα" την ημέρα του εορτασμού: «Ανήκει στο Έθνος και είναι σύμφυτο και –αλίμονο- σύνθετος γεγονός της ιστορίας του» (24.11.74). Κάτι σαν Ζάλογγο ή Αρκάδι, συμπληρώνουμε εμείς. Αυτή ήταν η δεύτερη νίκη του Καραμανλή, μια μόλις εβδομάδα μετά τον εκλογικό του θρίαμβο.

Γκολφ ή τανκς;

Μια από τις σκοτεινές πτυχές του πολιτικού παρασκήνιου κατά την εξέγερση του Πολυτεχνείου το Νοέμβρη του 1973 και κατά την πρώτη επέτειό της το Νοέμβρη του 1974 αφορά την προσωπική στάση του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Αντίθετα από το σύνολο των πολιτικών στελεχών της προδικτατορικής περιόδου, ο Καραμανλής απέφυγε να κάνει οποιαδήποτε δήλωση για τα γεγονότα, παρά το γεγονός ότι του υποβλήθηκε εκτενές υπόμνημα από συνεργάτες του στο Παρίσι, όπου αναφέρονταν όχι μόνο στοιχεία της σφαγής αλλά και οι επιπτώσεις σε εκπροσώπους του πολιτικού κόσμου. Από το επίσημο αρχείο του Κωνσταντίνου Καραμανλή αντιγράφουμε τους λόγους της αδράνιάς του:

«Ο Κ. Καραμανλής, μη έχοντας άμεση εποπτεία των δραματικών γεγονότων που εκτυλίσσονταν στην Αθήνα και ενόψει πιθανών ανεξέλεγκτων εξελίξεων που ήταν δυνατό να επιφυλάσσουν, δεν θεώρησε προφανώς σκόπιμο, μετά την πρόσφατη σαφή και αναλυτική διατύπωση των απόψεών του, να κάμει οποιαδήποτε εσπευσμένη δήλωση» (τ. 7, σελ. 202). Σ' αυτή τη στάση επέμεινε ο κ. Καραμανλής ακόμα κι όταν του τηλεγράφησε ο Ανδρέας Παπανδρέου και τον κάλεσε να τοποθετηθεί δημόσια, όπως έκανε εκείνος και ο Π. Κανελλόπουλος. Ο Καραμανλής πάλι αρνήθηκε, με αποτέλεσμα να εκμεταλλευτεί αυτή τη σιωπή του ο εκπρόσωπος της χούντας Σπύρος Ζουρνατζής, λέγοντας ότι «θέλομεν να πιστεύομεν ότι ο κ. Κανελλόπουλος δεν εκπροσωπεί ούτε τον κ. Καραμανλή! Θα ήτο διασκεδαστικόν να μας επεδείκνυε τα πληρεξούσια γράμματά του».

Όπως αποκαλύπτει στις πολύτιμες «Σημειώσεις» του ο τότε αυτάρχης του Γκλίξμπουργκ Λεωνίδα Παπάγος, «την εβδομάδα του Πολυτεχνείου υπήρξαν πολλές επαφές Βασιλέως-Καραμανλή. Ο Βασιλεύς επικοινωνήσε με τον Καραμανλή και του είπε ότι σκέπτεται να κάνει κάποια ανακοίνωση. Όπως εξελίσσονται τα πράγματα, υπάρχει ο κίνδυνος να μη μείνει τίποτε όρθιο εκτός από το prestige σας ως πρωθυπουργού και το δικό μου ως αρχηγού του κράτους. Αν οι Έλληνες αποφασίσουν να προσχωρήσουν στον κομμουνισμό, θα έχουν δίκαιο, εσείς παίζατε golf και εγώ το ίδιο, χωρίς να γίνεται τίποτε'. 'Δεν έχετε άδικο' απάντησε ο Καραμανλής» (σελ. 524-5). Όπως αποκαλύπτει στη συνέχεια ο Λεωνίδα Παπάγος, ο Καραμανλής «δεν θα προβεί σε καμιά ανακοίνωση για τα γεγονότα στην Ελλάδα, περιμένοντας εξελίξεις», ενώ ο Γκλίξμπουργκ «μετά από πληροφορίες από την Ελλάδα ότι το κίνημα (σ.σ. η χούντα Ιωαννίδη) εκτρέπεται του αρχικού του σκοπού και κατευθύνεται από άκρως αριστερά στελέχη, αποφάσισε να μην κάνει τίποτε».

Ένα χρόνο αργότερα τα πράγματα είχαν ωριμάσει για τις δηλώσεις των δύο ανδρών που κυβέρνησαν κάποτε την Ελλάδα. Ο Γκλίξμπουργκ έβγαλε δακρύβρεχτη ανακοίνωση που μεταδόθηκε από το Αθηναϊκό Πρακτορείο: «Σήμερα η σκέψις μου στρέφεται με θαυμασμόν προς τα ηρωικά θύματα του Πολυτεχνείου, που με τη θυσία τους άνοιξαν τον δρόμο προς

την ελευθερία. Με ευλάβειαν αποτίω φόρον τιμής εις όλους τους ηρωικούς νεκρούς, οι οποίοι θα παραμείνουν ως σύμβολο θυσίας, ανθρωπίνης αξιοπρεπείας και ελευθερίας. Ουδείς λησμονεί την θυσίαν των» (17.11.74). Όταν βέβαια έστειλε και στεφάνι με βασιλική αντιπροσωπεία στο χώρο του Πολυτεχνείου, η Οργανωτική Επιτροπή δεν επέτρεψε την κατάθεσή του, ανακοινώνοντας ότι «ο χαρακτήρας της εκδήλωσης του Πολυτεχνείου είναι αντιφασιστικός, αντιιμπεριαλιστικός. Ο θεσμός της βασιλείας, φορέας κάθε ξένης εξάρτησης και επέμβασης στον τόπο μας, είναι φανερό πως δεν συμβιβάζεται με τη θέληση και τους αγώνες του λαού μας. Αυτό, σε συνδυασμό με τις ευθύνες που έχει ο έκπτωτος μονάρχης για την επιτυχία του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου μας επιβάλλει να μην επιτρέψουμε την κατάθεση στεφάνου εκ μέρους της βασιλικής αντιπροσωπείας» (23.11.74).

Πιο συγκρατημένος και συνεπής στη γραμμή του ο Καραμανλής, αρκέστηκε να σημαδέψει την πρώτη επέτειο με τον ορισμό των εκλογών στις 17 Νοεμβρίου, ενώ τη λέξη «Πολυτεχνείο» την περιέλαβε μόνο μια φορά σε δημόσια ομιλία του. Ήταν το προεκλογικό τηλεοπτικό του διάγγελμα, όπου ανέφερε το «έγκλημα του Πολυτεχνείου», μαζί με άλλες υποθέσεις που είχαν παραπεμφθεί στη δικαιοσύνη (13.11.74).

Μάταια η διαπαραταξιακή επιτροπή του εορτασμού συνεδρίαζε για το πώς θα αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο να επισκεφτεί ο νεοεκλεγμένος πρωθυπουργός το χώρο του Πολυτεχνείου κατά το τριήμερο 22-24.11.74. Ο Καραμανλής δεν σκέφτηκε ποτέ να πραγματοποιήσει παρόμοια επίσκεψη.

ΔΙΑΒΑΣΤΕ

Σταύρου Λυγερού

«Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα»

(Εκδοτική Ομάδα Εργασία, Αθήνα 1977)

Η πρώτη προσπάθεια συνθετικής παρουσίασης της γέννησης του φοιτητικού κινήματος από τις προσφυγές στα πρωτοδικεία το 1972 μέχρι την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Ο συγγραφέας ανήκε τότε στην «αντιρεφορμιστική αριστερά».

Ολύμπιου Δαφέρμου

«Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, 1972-1973»

(Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1992)

Διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της αντιδικτατορικής φοιτητικής πάλης, από τη σκοπιά ενός υποστηρικτή της πολιτικής και οργανωτικής αυτονομίας του φοιτητικού κινήματος.

Δημήτρη Χατζησωκράτη

«Πολυτεχνείο '73. Αναστοχασμός μιας πραγματικότητας»

(Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2004)

Η προσωπική ματιά για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου από τη σκοπιά του στελέχους της ΚΟΣ και του Ρήγα Φεραίου, γραμμένη τρεις δεκαετίες μετά. Συνοδεύεται από κριτική στις άλλες ερμηνευτικές εκδοχές.

Δημήτρη Παπαχρήστου (επιμ.)

«Το Πολυτεχνείο ζει;»

(Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2004)

Επετειακή έκδοση για τα τριάντα χρόνια της εξέγερσης με τη συμβολή πολλών στελεχών του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Αδικείται από τις δηλώσεις κατά της τρομοκρατίας που συμπεριλήφθηκαν στον τόμο, κάτω από την πίεση της πολιτικής επικαιρότητας μετά τις συλλήψεις μελών της 17 Νοέμβρη.

Γιώργου Γάτου

«Πολυτεχνείο '73. Ρεπορτάζ με την ιστορία»

(Εκδόσεις Φιλιππούνη, Αθήνα 2002)

Δημοσιογραφική παρουσίαση των γεγονότων, μαρτυρίες και ντοκουμέντα από την εξέγερση.

*Το κείμενο δημοσιεύτηκε στην Ελευθεροτυπία στις 18/11/2007